

UMAR XAYYOMNING “NAVRO’ZNOMA” ASARIDA QO’LLANILGAN DETALLAR VA ULARNING BADIY TAHLILI

Muborak O’rozova

Termiz davlat universiteti

O’zbek filologiyasi fakulteti 2-bosqich talabasi

muborakorozova2005@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Umar Xayyomning “Navro’znoma” asarida tilga olingan tushunchalar – arpa, may, oltin va boshqa tabiiy unsurlar hamda ularning xususiyatlari o’rganilgan. Ushbu tushunchalar nafaqat shifobaxshlik nuqtayi nazaridan, balki ularning hayotiy va falsafiy ma’no noziklari tomonidan ham tahlilga olingan.

Kalit so’zlar: Umar Xayyom, “Navro’znoma” asari, oltin, may, arpa, shifobaxshlik, badiiy uslub va tabiat unsurlari.

Sharq adabiyoti va ilm-fanining buyuk namoyandalaridan biri bo’lmish Umar Xayyom o’z davrining ulkan faylasufi, matematik olimi va shoiri sifatida dunyoga tanilgan. Uning “Navro’znoma” asari qadimiy madaniyatimizning noyob meroslaridan biri bo’lib, nafaqat zamonaviy ilm-fan uchun, balki falsafiy va hayotiy qarashlar uchun ham qimmatli va bebaho manba hisoblanadi. “Navro’znoma” – navro’z bayramiga bag’ishlangan dastlabki yozma badiiy asar deb qaraladi. Bu haqida Hamidjon Homidiyning “Daholar davrasi” da berilgan ma’lumotga ko’zimiz tushadi:

“Navro’znoma” asari juda katta tarixiy, ma’rifiy ahamiyatga ega. Zero, unda muallif Sharq xalqlarining qadimiy udumlarini, xususan, Navro’zning xalq bayrami sifatida rasm bo’lishi tarixini batafsil yoritgan, u bilan bog’liq naql-u rivoyatlarni keltirgan. “Navro’znoma” omiyona til – xalq jonli tiliga yaqin bir ibora ifodalarda yozilgani uchun yengil o’qiladi. U XII asr forsiy tildagi nasrning eng yaxshi namunasi hisoblanadi.¹ Asarda Xayyom tabiat va inson hayotini chuqur o’rgangan holda turli narsalarning tabiiy xususiyatlari va hayotiy ahamiyatini qalamga oladi. Xususan, “Oltin va uning to’g’risida nimalarni bilish kerakligi haqida” deb nomlangan bobida aynan shu haqida gap ketgan. Unda aytilishicha, oltinning quyidagi xislatlari mavjud: birinchisi, uni tomosha qilish ko’zga nur, qalbgga quvonch beradi; ikkinchisi, u odamni jasur qiladi, aqlni kuchaytiradi; uchinchisi, yuzning husniga husn qo’shadi, yoshlikni munavvar etadi va qarilikni uzoqlashtiradi; to’rtinchisi, lazzatni kuchaytiradi va kishilar ko’zida uning qadrini orttiradi. Bundan tashqari, go’dak oltin ko’zadagi

¹ H. Homidiy. Daholar davrasi. “O’qituvchi” nashriyot – matbaa ijodiy uyi. Toshkent: 2011. 102 – bet.

sutdan berib boqilsa, u yaxshi gapira boshlaydi va odamlarga yoqimtoy bo'ladi, mard o'sadi, tutqanoq kasaliga chalinmaydi, tushida qo'rqmaydi, agar uning ko'zlariga oltin cho'pda surma surtilsa, umuman yoshlanmaydi va ko'zi ravshanlashadi. Yurakning g'am va bezovtalikdan aziyat chekishini oltin va kumush bilan, qabziyatni ud, mushk va ipak bilan, qon bosimini qahrabo va quritilgan mevalar bilan, qon quyulishini dur va ipak bilan shifo topishi mumkinligi aytib o'tilishi orqali bizga tabobatga doir qimmatli ma'lumotlar ham aynan "Navro'znoma" asari vositasida yetib kelgan. Yuqoridagi fikrlardan oltin insonlarning moddiy ehtiyojini qondiradigan qimmatbaho narsa ma'nosini emas, balki shifobaxshlik xususiyatini ifodalab kelishi anglashiladi.

"Arpa va uning haqida nimalarni bilish kerak" bobida Ajam podshohlari arpani sog'lik uchun foydali sanalgan tabiat unsuri deb aytishgan. Bundan tashqari bu bobda arpa haqida quyidagi ma'lumotlar keltirilgan: arpa dorilikka ham, yemakka ham yaraydi. Aytishlaricha, uni yeganda qon hech qachon buzilmaydi va tomirdan qon olishga hojat qolmaydi. Yana u qon va safro kasalliklarining oldini oladi. Iroq tabiblari uni "ajab qutlug' don" deydilar. U ma'lum yigirma to'rt xil – kuyuk, zotuljanb, bezgak, terlama, yo'tal, isitma, bo'g'in og'rig'i va gijjaga qarshi dori sifatida foydali. Agar biror odamning oyog'i va tizzasida changak kasali bo'lsa, oyog'ini arpa suviga solishi zarur, shunda u tuzalib ketadi. Aytadilarki, agar oy tutilgan paytda arpa sepish mumkin bo'lsa, sepadilar, undan qilingan non telbalarga shifo bo'ladi. Shuningdek, yilning yaxshi yo yomonligi ham arpaga qarab aniqlangan. Agar arpa tik va qalin o'ssa, bu yil serhosil, agar qiyshiq va yakkam-dukkam o'ssa, demak, yil kamhosil bo'ladi. Rivoyatda keltirilishicha, Rasul alayhissalom "Nonlar ichida eng yaxshi non - arpa noni, kim unga qanoat qilsa, u uni to'ydiradi, chunki bu mening nonim, barcha payg'ambarning noni", - degan ekan. Bu bobda arpa oddiy bir don emas, balki hayotiy quvvat va shifoning manbayi sifatidada ko'rsatilgan hamda biz bu bilan uning hayotimiz uchun benihoya qadrligi ekanligini ham anglab olamiz.

"Lochin va uning fazilatlar" deb nomlangan bob lochinga berilgan sifatlarga bag'ishlangan, shuningdek, lochinning xatti- harakatlari zahirida yashirinib yotgan hodisalar haqida hikoya qilinadi. Lochinning xulqi o'zining nozikligi va pokizaligi bilan podshohlarning xulqiga o'xshaydi, shuning uchun ham lochin podshohlar ulfatidir. To'rt oyoqli giyohxo'r hayvonlarning podshohi – ot, pokiza gavharlarning podshohi – yoqut, ma'danlar podshohi – oltin bo'lganidek, go'shtxo'r hayvonlarning podshohi – lochin hisoblanadi. Shu jumladan, podshohlar lochinni tomosha qilishning yaxshi alomati bor deyishadi, chunki ularning harakatlari qandaydir voqea yuz berishidan xabar beradi. Masalan, lochin podshoh qo'liga tez o'tirib, uning yuziga qarasa, bu holat podshohning yangi hokimiyatga egalik qilishidan darak beadi. U ko'tarilayotganda boshini egib turib ko'tarilsa, podshohlik ishlarida tanazzul yuz

berishini ifodalaydi. O'ljasini tutib, qiyqirib qaytsa, qo'shinda g'alayon bo'lishini bildiradi. Agar ko'tarilish paytida ovni ololmasa, zarar ko'rilishi mumkinligini anglatadi. Agar u o'ng ko'zi bilan osmonga qarasa, podshohlik ishlari yuksaladi, bordi-yu chap ko'zi bilan qarasa, zarar bo'ladi. Lochin ovloqda boshqa lochin bilan jang qilsa, yangi dushman paydo bo'ladi. Yuqoridagi fikrlardan anglashiladiki, Umar Xayyom o'z asarida lochinni kuch, jasorat va donishmandlik ramzi sifatida aks ettiradi. Asarda lochin o'zining yuksak fazilatlarini bilan boshqa qushlardan ajralib turadi. U ko'pincha mustaqillik, qat'iyat va yuqori maqsadlarga erishish timsoli sifatida gavdalanirilgan.

“Mayning foydasi haqida “ deb nomlangan bobda mayning foydalari, xususiyatlari va ahamiyati haqida alohida to'xtab o'tilgan. Abu Ali ibn Sino, Suqrot va hatto Gippokrat ham maydek inson tanasi uchun foydaliroq narsa yoq deb aytishgan. Ayniqsa, uzumdan qilingan talx va suzuk musallas. U g'amdan forig' qiladi, qalbni quvontiradi, semirtiradi, quyuq ovqatning hazm bo'lishiga yordam beradi, xotirani o'tkirlashtiradi, xasisni saxiy, qo'rqqoqni jasur qiladi va kasalliklarni kamaytiradi. Jannatda ne'matlar ko'p, ammo may jannatning eng a'lo ne'mati ekanligi ko'pchilikni hayrat dengiziga uloqtirsa ajabmas. Loyqa may damlikni hamda loqaydlikni yo'qotadi va oshqozondagi og'riqni tuzatadi. Ammo uning foydasi bilan bir qatorda zararli tomonlari ham mavjud. U insonni bir lahzaning o'zida insonlik doirasidan chiqarib yuborishi mumkin. Bekorga Izid alayhissalom: “U insonlarga foydali, ammo gunohi foydasidan ko'proq”, - deb aytmagan. Ammo dono insonlar shunday ichadiki, foydasi gunohidan ko'proq sanaladi. Diqqat qiladigan bo'lsak, tasavvufiy va falsafiy ruhda yaratilgan asarlarda yo ko'p g'azallarda lirik qahramon yo muallif yoriga “ey soqiy” deb murojaat qilib, menga to'ldirib may quy, degan holatlarga ham duch kelganmiz. Bunda may majoziy ma'noda qo'llanilib, Allohga bo'lgan ishqni ifodalaydi.

“Navro'znoma “ asarida may, lochin va arpaning foydalari va fazilatlaridan tashqari dafinalarning alomatlari, uzukning xislatlari, qilich, o'q va yoyni hayotdagi ahamiyati, qalam va uning xosiyatlari, ot va boshqa hayvonlarning fazilatlarini ham ko'ramiz, ularga alohida, yetarlicha izohlar keltirilgan hamda qimmatli ma'lumotlar yoritilgan.

Ushbu maqolamdan xulosam shuki, Umar Xayyomning “Navro'znoma” asari inson hayoti, tabiat va uning shifobaxsh unsurlari haqida chuqur falsafiy qarashlarni mujassam etgan nodir durdona sanaladi. Asarda tilga olingan arpa, may kabi tushunchalar oddiy hodisalardek tuyulsa-da, ularning mohiyatida hayotning mazmunini anglashga chorlovchi katta hikmatlar yashiringan. Muallif arpa orqali mehnatsevarlik va shifobaxshlikni ulug'lasa, may orqali ruhiy yuksalish va ilhom manbayini yoritadi. Asarda tilga olingan tushunchalar haqidagi qimmatli ma'lumotlar

faqat o'z davri uchun emas, balki bugungi va hatto kelajak uchun ham aloqador hamda o'z mavqeyini yo'qotmaydi, shuning uchun "Navro'znoma" nafaqat madaniy meros, balki abadiy hikmat va haqiqat xazinasini hisoblanib, hamisha qadrlanishga arziydi, shuningdek, adabiyot xazinasidan munosib o'rin egallaydi hamda bu o'rindan aslo tushmagay.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. H.Homidiy. Daholar davrasi. "O'qituvchi" nashriyot – matbaa ijodiy uyi. Toshkent: 2011. 102 – bet.
2. N. Rahmonov. O'zbek adabiyoti tarixi."Sano-standart" nashriyoti. Toshkent. 2017.
3. U. Xayyom. Navro'znoma."Mehnat" nashriyoti. Toshkent. 1990.